Ulakbilge
Sosyal Bilimler Dergisi

İSTANBUL'UN OSMANLI İDARESİNE BIRAKILMASI HAKKINDA İNGİLTERE PARLAMENTOSUNDA YAPILAN OTURUM

Çağdaş YÜKSEL
Arş. Gör. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, cyuksel@pau.edu.tr ORCİD: 0000-0002-2230-3702

Yüksel, Çağdaş. "İstanbul'un Osmanlı İdaresine Bırakılması Hakkında İngiltere Parlamentosu'nda Yapılan Oturum". ulakbilge, 51 (2020 Ağustos): s. 926–933. doi: 10.7816/ulakbilge-08-51-05

ÖZ

Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı sonunda Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalayarak savaştan çekilmek zorunda kalmıştır. Çok ağır şartlar içeren bu antlaşma neticesinde İtilaf Devletleri imparatorluğun birçok bölgesini işgal etmişler ve Osmanlı ordusunu dağıtmaya başlamışlardır. Bundan sonra İtilaf Devletleri arasında Osmanlı İmparatorluğu ile yapılacak barış antlaşması hakkında tartışmalar başlamıştır. Barış görüşmeleri sürecinde en önemli meseleler Boğazların geleceği ve İstanbul'un Türklere bırakılıp bırakılmayacağı tartışması olmuştur. Bu konu Paris Barış Konferansı'nda İtilaf Devletleri arasında tartışılırken aynı zamanda İngiltere Parlamentosu'nda da gündemi meşgul etmiştir. Bu makalede İngiliz Hükümeti'nin İstanbul'un geleceği ve Boğazlar rejimi hakkında verdiği karar ile bunu değerlendirmek üzere İngiltere Parlamentosu'nda yapılan oturum analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı, İngiltere, İstanbul

Makale Bilgisi
Geliş: 12 Mart 2020 *Düzeltme: 13 Nisan 2020* *Kabul:17 Nisan 2020*

Giriş

Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz-Fransız filosu Çanakkale Boğazı'nı geçerek Rusya'ya yardım götürmeyi ve Osmanlı İmparatorluğu'nu saf dışı ederek savaşı kısa sürede sonlandırmayı denemiştir(Kurşun, 1993, s. 205 ve Albayrak, 2007, s. 26). Ancak bu girişimin başarısız olması Rusya'nın büyük sıkıntılar yaşamasına ve daha sonra savaştan çekilmesine yol açmıştır(Beydilli, 2008, s. 258). Bu durum savaşın uzamasına yol açarak İngiltere'ye büyük bir yük getirmiştir(Kurşun, 1993, s. 208 ve Göncü, 2018, s. 150). Bu nedenle İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu ile yapılacak barış antlaşmasında en çok İstanbul'un geleceği ve Boğazların statüsü meselelerine odaklanmaya karar vermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun ateşkes istemesi üzerine daha Mondros Ateşkes Antlaşması ile İngiltere Boğazların açılmasını sağlamıştır(Öztürk, 2005, s.)272. Birinci Dünya Savaşı'nda yaşanana benzer bir sıkıntı yaşamamak ve yeni kurulan Sovyet Rusya'ya karşı Karadeniz'de etkin olabilmek için İngiltere, Boğazların bir komisyon tarafından yönetilmesini, silahlardan arındırılarak her zaman açık tutulmasını ve Türklerin Boğazlardan uzaklaştırılmasını barış için temel hedef olarak belirlemiştir. Ancak İstanbul'un durumu için kesin bir karara varılamamıştır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında gizli antlaşmalarla Rusya'ya verilmiş olan İstanbul, Rusya'nın savaştan çekilmesi nedeniyle çözümsüz bir mesele olarak kalmıştır(Küçük, 2010, s. 204). İngiliz Hükümeti öncelikle İstanbul'u ve Boğazları Türklerden tamamen almayı düşünmüş ve Paris Barış Konferansı'na kadar bu şekilde hareket etmiştir. Müslümanlardan gelen tepki üzerine Halife'nin İstanbul'da kalmasını ancak şehrin Türkler tarafından yönetilmemesini tasarlamıştır. Ancak Paris Barış Konferansı sonrasında İslam aleminin ve özellikle Hindistan Müslümanlarının tepkisi sonrasında İngiliz Hükümeti tavrını değiştirerek İstanbul'u Türklere bırakmak zorunda kalmıştır(Küçük, 2009, s. 3). Hükümetin bu kararı parlamento çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Hükümet, kararını çeşitli eleştirilere karşı savunmuş ve sonunda tasarı Avam Kamarası'nda kabul edilmiştir.

Parlamentoda Yapılan Konuşmalar

Parlamentonun 26 Şubat 1920 günü gerçekleştirilen oturumunda temel olarak Paris Barış Konferansı değerlendirilmiştir. Bu oturumda gündemi en çok İngiliz Hükümeti'nin İstanbul'un ve Boğazların geleceği hakkında izlediği politika meşgul etmiştir. Ayrıca Anadolu'da kurulması planlanan Ermenistan meselesi de pek çok konuşmacı tarafından dile getirilmiştir.

İlk konuşmacı olan Sir Donald Maclean İngiliz Hükümeti'nin İstanbul'u Türklere bırakmaya karar verdiğini ve Hindistan Genel Valisi'ne bu durumu bildirdiğini iddia ederek parlamentoda tartışılmadan böyle bir adım atılmasını eleştirmiştir(https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/feb/26/turks-and-constantinople). Daha oturumun başında meselenin Hindistan ile ilişkilendirilmesi Hindistan'daki Müslümanların hareketlerinden ne kadar endişe edildiğini göstermektedir. Birinci Dünya Savaşı sırasında bağımsızlık vaadiyle İngiliz Ordusu'nda kullanılan Müslümanlar savaşın sonunda kandırıldıklarını anlamışlar ve Hilafet Hareketi adında bir örgüt kurmuşlardır(İnalcık, 2007, s. 13). Bu nedenle İngiliz Hükümeti Osmanlı İmparatorluğu ile yapacağı barış antlaşması sürecinde sürekli olarak Hindistan'ın durumunu dikkate almak zorunda kalmıştır.

Bonar Law Sir Maclean'e cevap vererek iddiasının doğru olmadığını ifade etmiş ancak Sir Maclean iddiasında ısrar etmiştir. Türklerin savaşa bir tahrik olmadan kendi istekleriyle girdiklerini, Almanya'ya destek olarak savaşın uzamasına yol açtıklarını ve Ermenileri katlettiklerini söyleyerek bu kararın büyük bir hata olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca Türklerin medeni halkları katlettiklerini iddia ederek İstanbul'un Türklerden alınmasını ve Ermeni meselesinin de çözülmesini hükümetten talep etmiştir(https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/feb/26/turks-and-constantinople). Bu konuşmadan bazı İngiliz yöneticilerinin savaşın uzamasından Osmanlı İmparatorluğu'nu sorumlu tuttuklarını ve bu nedenle cezalandırılmasını istedikleri anlaşılmaktadır.

Bir sonraki konuşmacı olan Sir E. Carson konuşmasına İstanbul meselesinin sadece İngiltere'yi değil Avrupa'yı ve hatta Amerika'yı ilgilendirdiğini ifade ederek başlamıştır. Konuşmasının devamında ordu ve donanmada küçülmeye giderken ve kamuoyu yeni bir savaş istemezken İstanbul'un Türklerden alınması durumunda şehrin akıbetinin ne olacağını sormuştur. İstanbul'un Fransızlara ya da İtalyanlara bırakılamayacağı ancak üçlü bir komitenin de gerçekçi olmadığını ifade etmiştir. Sir Carson bu sözlerinin ardından Milletler Cemiyeti'nin kurulduğunu ancak tükenmiş olan ulusların bunu etkili bir şekilde destekleyemediklerini ifade ederek cemiyetin İstanbul'u asla yönetemeyeceğini vurgulamıştır. Ayrıca Hilafet merkezi olan İstanbul'un Türklerden alınmasının Hindistan'da ciddi sorunlar yaratabileceğini ifade etmiştir. Sir Carson'ın Türk karşıtı

projeleri eleştirmesi üzerine üyelerden biri "bir başka Disraeli" şeklinde yakıştırmada bulunmuştur(https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/feb/26/turks-and-constantinople). Aslında Sir Carson'ın konuşması gerçekçi eleştirilerle doludur. Ancak Türk düşmanları bu konuşmayı Türkleri destekleme girişimi olarak algılamışlardır.

Bir sonraki konuşmacı başbakan Lloyd George konuşmasına İstanbul ile değil Boğazların geleceği konusu ile başlamıştır. Başbakan Boğazların Birinci Dünya Savaşı sırasında Türkler tarafından kapatılmasının İngiltere'ye büyük zarar verdiğini barış antlaşması ile böyle bir duruma bir daha asla izin verilmeyeceğini iddia etmiştir. Nüfusunun çoğu Türk olan İstanbul'un ve Türklerin çoğunlukta olduğu bölgelerin Türk yönetimine bırakılacağını ancak yeni Boğazlar rejimi ile Türklerin Boğazlarda söz sahibi olmayacaklarını ifade etmiştir. Boğazların uluslararası bir komisyon tarafından yönetileceğini ve her zaman açık kalacağını vurgulamıştır(https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/feb/26/turks-and-constantinople).
Başbakanın konuşmasının bu kısmından İngiltere için en önemli sorunun Boğazlar olduğu, İngiliz yönetiminin Karadeniz üzerinden Sovyet Rusya'ya karşı etkinlik kazanmak istediği anlaşılmaktadır. Nitekim İngiltere bu konudaki ısrarını sürdürecek Milli Mücadele'nin zafere ulaşmasına rağmen bu isteğini Lozan Antlaşması'na koydurmayı başaracaktır. Bu durum ancak 1936 yılında Montrö Sözleşmesi ile değişecektir.

Lloyd George ayrıca İngiliz imparatorluğunun 4 te 1 inin Müslüman olduğunu ve özellikle Hindistan Müslümanları nedeniyle Türklere karşı izlenecek politikaya dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Hindistan'ın savaş için 1.160.000 asker gönderdiğini bunların bir kısmının Müslüman olduğunu bu kuvvetler olmadan İngiltere'nin savaşı kazanamayacağını söylemiştir. Ancak Türklerle yapılacak barışta Türklerin ağır şekilde cezalandırılacağını ilave etmiştir(https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/feb/26/turks-and-constantinople). İngiltere Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun ağır şekilde yenildiğini bütün Doğu dünyasına göstererek onlara mesaj vermek istemiştir. Yine Osmanlı İmparatorluğu ile yapılacak barış antlaşmasında da bunu tekrar ederek özellikle Hindistan'daki Müslümanlara halifenin kendilerine yardım edecek halde olmadığını göstermek istemiştir.

Başbakan konuşmasının devamında diğer ırkların artık Türk yönetimine bırakılamayacağını ifade etmiştir. Rumların, Ermenilerin, Arapların ve Kürtlerin Türk idaresinden kurtarılacaklarını ifade etmiştir. Lloyd George barış anlaşmasının temel hedelerini boğazları açık tutmak, Türk olmayan ırkları özgürleştirmek ve Türklerin çoğunlukta olduğu bölgelerde Türk yönetimi kurmak olarak açıklamıştır. Ayrıca Akdeniz'in zengin bölgelerine Türklerin nüfuz etmesinin önlenmesi gerektiğini de ifade etmiştir. Boğazlar açık olduğu sürece İstanbul'u kontrol etmenin çok kolay olduğunu ve Karadenize kıyısı olan ülkeler üzerinde etkili olabilmek için Boğazların her durumda açık tutulması gerektiğini vurgulamıştır. Barıştan sonra Anadolu'daki azınlıkları korumak için Boğazlara hakim olmanın önemini vurgulamıştır. Bunun sağlanabilmesi için Türk savunmasının ortadan kaldırılacağını ve müttefik güçlerin Boğazları kontrol edeceğini açıklamıştır. Türklerin donanma sahibi olmasının yasaklanması sonrasında Boğazların kolayca kontrol edilebileceğini ifade etmiştir. Lloyd George konuşmasının devamında Türklerden İstanbul'u almanın azınlıklara yönelik şiddete yol açabileceğini ifade etmiş ve azınlıkları korumanın en iyi yolunun İstanbul'un Türklerde bırakılması olduğunu savunmuştur. Ermeni katliamı nedeniyle İstanbul'un Türklerden alınması gerektiğini savunanlara karşı, Lloyd George Türk yönetiminin İstanbul'da kalması durumunda daha kolay kontrol edilebileceğini savunmuştur. Türklerin İstanbul'dan sürülmelerinin yeni katliamlara yol açacağını iddia etmiştir. Boğazlar açık olduğu sürece bir kriz durumunda İstanbul'un donanma ile tehdit edilebileceğini ifade etmiştir. Geçmişte böyle yapılsaydı 1896 olaylarının yaşanmayacağını savunmuştur. Anadolu'nun ortasına taşınmış bir Türk yönetiminin kontrol altına alınmasının zorluklarından bahsetmiştir(https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/feb/26/turks-and-constantinople). Lozan Antlaşması ile Boğazların silahsızlandırılması ve yönetiminin bir komisyona bırakılması başkentin Ankara'ya taşınmasını büyük oranda etkilemiş olmalıdır. İngilizlerin başkentin Ankara'ya taşınmasına karşı çıkmaları boşuna değildir.

Aynı oturumda Ermeni meselesi de tartışılmıştır. Lord Robert Cecil Kilikya'nın geleceğini ve bölgenin Ermenistan'a dahil edilip edilmeyeceğini sormuştur. Denizlere ulaşmamış bir Ermenistan'ın ileride büyük sorunlar yaşayacağını ifade etmiştir. Konuşmasının devamında İstanbul hakkındaki fikirlerini belirtmiş ve Türk aleyhtarı bir tavır takınmıştır. İstanbul'un eskiden başka bir medeniyete ait olduğunu, halifelerin her zaman İstanbul'da bulunmadığını, Müslümanların tepkisinden endişelenilmemesi gerektiğini, meselenin detaylı olarak tartışıldıktan sonra İstanbul hakkında karar verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Lord Cecil ayrıca İstanbul için Amerikan mandası fikrini de dile getirmiştir(https://api.parliament.uk/historic-

hansard/commons/1920/feb/26/turks-and-constantinople).

Buna cevap olarak Lloyd George Türk Hükümeti üzerinde etkili olabilmek ve Anadolu'daki azınlıkları koruyabilmek için en etkili yolun İstanbul'un Türklere bırakılması olduğunu savunmuştur. Bu durumda Türkler İstanbul'dan atılmadıkları için Hindistan'dan tepki gelmeyeceğini de eklemiştir(https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/feb/26/turks-and-constantinople). Türkleri pek sevmeyen Lloyd George'un oturumda Türkler aleyhine olan önerileri eleştirmek zorunda kalması ilginç bir durumdur. Bu savunmadan İngiliz Hükümeti'nin Hindistan'daki durumdan gerçekten endişeli olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca İngiltere'nin, silahlardan arındırılan Boğazlar sayesinde İstanbul'a donanma göndererek Türk Hükümeti'ni sürekli kontrol etme fikrinde olduğu da görülmektedir.

Lord Cecil başbakanın önerisine karşı Türkler İstanbul'dan çıkarılsalar bile Halifenin orada bırakılabileceğini böylece Müslümanların tepkisinin engelleneceğini savunmuştur. Ateşkesten hemen sonra bu tarz bir girişimin hayata geçirilmiş olması durumunda kesinlikle başarılı olacağını savunmuştur. Ancak bunun için geç kalındığını da ifade etmiştir. İstanbul'daki Türk Hükümeti'nin donanma vasıtasıyla kontrol edilebileceği ve daha önce Bulgar ve Ermeni olaylarında böyle yapılması gerektiği tezine karşı olarak. Lord Cecil şehirde uluslararası bir yönetimin daha iyi olacağını savunmuştur. Türklerin eninde sonunda şehirden çıkarılmalarının gerekeceğini iddia etmiş ve şu an savaş yaşamadan bunun yapılabileceğini savunmuştur. Kurulacak sorunlu bir yönetimin bile Türklerden iyi olacağını söyleyerek eğer hala zaman varsa barış konferansında Türklerin İstanbul'dan çıkarılmalarının talep edilmesini istemiştir(https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/feb/26/turks-and-constantinople).

Daha sonra söz olan T. P. O'Connor Müslümanların fakir ve dağınık olduklarını bu yüzden onların tepkilerinden çekinmenin gereksiz olduğunu ifade ederek Lord Cecil'i desteklemiştir. Mekke, Medine, Kudüs ve Bağdat'ın daha önemli şehirler olduğunu ve Türkler buralardan atılırken Müslümanlardan pek tepki gelmediğini ifade etmiştir. Buna karşılık olarak Binbaşı Earl Wintherton Hindistan'daki durumun ciddi olduğunu ifade etmiştir. O'Connor Müslüman askerlerin savaştan İngiliz saflarında savaştığını ve halifeye bir bağlılık göstermediklerini iddia etmiştir(https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/feb/26/turks-and-constantinople). Bu konuşmadan da temel meselenin Hindistan olduğu görülmektedir. O'Connor'ın ifade ettiği gibi Hindular ve Müslümanlar İngiliz saflarında savaşmışlar ancak bunun için hem Hindistan'a bağımsızlık sözü verilmiş hem de Müslümanlar çeşitli şekillerde kandırılmışlardır. Oysa savaş sonrasında durum Earl Wintherton'ın belirttiği gibi çok daha tehlikelidir. Nitekim İngiliz Hükümeti de bu görüşe katılmaktadır.

Daha sonra söz alan Kurmay Albay Guinnes İngiltere'nin Türkerli İstanbul'dan çıkartması durumunda yalnız Hindistan'daki Müslümanların değil İngiliz sömürgelerindeki diğer Müslümanların da huzursuzluk çıkartacağını ifade etmiştir. Türklerin şehirden çıkartılmaları ve Anadolu'nunu paylaşılması için ordunun yeteri kadar güce sahip olmadığını belirtmiştir. Anadolu'nunu doğudan batıya 900 kuzeyden güneye 300 mil civarında çok kısıtlı ulaşım imkanlarına sahip zor bir coğrafya olduğunu vurgulamıştır. Nüfusun çoğunun Müslüman olduğunu belirterek iddiaların aksine Ermenilerin ise Rusya'da ve Erivan yönetimi altında bulunduklarını Anadolu'da çoğunluk olmadıklarını ifade etmiştir. Anadolu'da çeşitli Hıristiyan grupların bulunduğunu ancak sayılarının az olduğunu ve Müslüman çoğunluk nedeniyle Anadolu'nun fethinin zor olduğunu vurgulamıştır. Anadolu'da Mustafa Kemal hareketinden bahsetmiş ve İstanbul'daki hükümetin hala İttihat ve Terakki'nin etkisinde olduğunu iddia etmiştir. Türkiye'de iyi bir yönetim kurulması için İngiliz desteğine ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda anayasa ilan edilir edilmez İtalyan Savaşı'nın başladığını devamında Balkan Savaşları nedeniyle devletin zor günler geçirdiğini belirtmiştir. Halkın Birinci Dünya Savaşı sırasında İttihat ve Terakki'nin kötü yönetiminin acılarını çektiğini ve şimdi yardım istemeye hazırken fırsatın değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Anlaşmanın bir ceza değil yeniden inşa olması gerektiğini vurgulamıştır(https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/feb/26/turks-and-constantinople). Bu konuşmadan askeri kesimin bir çok politikacı ve Türk karşıtına kıyasla meseleye çok daha ciddi ve gerçekçi bir şekilde baktıkları görülmektedir. Nitekim askeri gerçeklerle bağdaşmayan hayaller büyük hüsranla sonuçlanacaktır. Konuşmadan askerlerin arasında hala Türk-İngiliz dostluğuna inanan kişilerin olduğu da anlaşılmaktadır.

Sıradaki konuşmacı olan Aubrey Herbert Türkler'in İstanbul'dan çıkarılmaları durumunda Anadolu'daki Kürtlerin ve Ermenilerin korunmasının imkansız olacağı tezini savunmuştur. Ayrıca Hindistan'a sözler verildiğini ve olarında savaşta yer aldıklarını şimdi sözlerin tutulması gerektiğini ifade etmiştir. Sir Ryland Atkins İstanbul nedeniyle İslam aleminden tepki gelebileceğini belirtmiş ve Sultanın hala Müslümanlar üzerinde etkili olduğunu

iddia etmiştir. Kurmay Albay Sir M. Wilson Çanakkale ve Filistin'de Türklere karşı savaştığını ve onların onurlu insanlar olduklarını belirtmiştir. II. Katherina döneminden beri 1877'ye kadar sürekli Rus saldırılarına maruz kalan Türklerin dış müdahaleler yüzünden kendilerini yönetemediklerini ifade etmiştir. İstanbul'da kurulacak uluslararası bir yönetimin başarısız olacağını böyle girişimlerin başarı şanslarının olmadığını vurgulamıştır(https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/feb/26/turks-and-constantinople). Bu konuşmalardan parlamentoda Türklere sempati ile bakan ve Türk-İngiliz dosluğuna inanan kişilerin de olduğu görülmektedir. İngiliz parlamenterlerin sömürgelerdeki Müslümanların durumundan endişe ettikeleri de belli olmaktadır.

Ormsby Gore Boğazların müttefikler tarafından kontrol edilmesini Türklerin buralarda kuvvet bulundurmamasını talep etmiş Sultanın da Papa misali şehirde kalmasını ancak şehrin Türklerin elinden alınmasını önermiştir. Bunlar dışında Türkiye üzerinde Milletler Cemiyeti'nin kontrol kurması gerektiğin de dile getirmiştir. Eğer İstanbul Türklere bırakılırsa donanma vasıtasıyla Türk yönetimi üzerinde baskı kurulması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca Türklerin bir çok ırka kötülük yaptığını ve Türklerin kontrolünden çıkan Arapların İslam medeniyetinin liderliğini yapacaklarını iddia etmiştir(https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/feb/26/turks-and-constantinople). İngiltere savaş öncesinde ve savaş sırasında Arapları Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kullanmak için benzer bir argümanı sık sık kullanmıştır. İslam medeniyetini her yönüyle Arapların kurduğunu bu yüzden Halifeliğin ve liderliğin Araplarda olması gerektiğini iddia etmiştir. Bu propaganda kısmen işe yaramıştır.

General Croft yaptığı konuşmada hükümetin kararını desteklemiş ve İstanbul'da Milletler Cemiyeti yönetimi fikrine karşı çıkmıştır. Barış anlaşması ile Türkerin birçok toprak ve zenginlik kaybedeceğini, haçlı ruhuyla davranarak daha fazlasının istemeye gerek olmadığını vurgulamıştır. İstanbul ve çevresindeki şehirlerde çoğunluğun Türk olduğunu ifade etmiştir. Türklerle yapılacak barış antlaşması nedeniyle İngiliz İmparatorluğu'nun Müslüman bölgelerinde çeşitli sorunlar çıktığını da ilave etmiştir(https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/feb/26/turks-and-constantinople). Burada bir kez daha İngiliz askerlerinin meseleyi gerçekçi şekilde değerlendirdikleri ve duygusal hareket etmedikleri görülmektedir. Uluslararası ilişkilerde geçerli olması gereken yol da budur.

Earl Winterton Türklerin din fanatiği olmadıklarını ve Anadolu'daki Hıristiyanları tehdit etmediklerini söylemiştir. Lord Bryce tarafından yazılan kitapta belirtildiği gibi Türklerin İstanbul'da çoğunlukta olduklarını belirtmiştir. Türklerin şehirde kalmasının adil bir karar olacağını söyleyerek hükümetin kararını savunmuştur. Bir sonraki konuşmacı Adamson İslam açısından Mekke kadar önemli olmasa da İstanbul'un Türklerden alınması durumunda bunun Müslümanlar arasında sorun yaratacağını ifade etmiştir. Ayrıca Türklerin farklı dinleri bir arada yönetmeyi başaran insanlar olduğunu söylemiştir. Bazı konuşmacıların öne sürdüğü sadece Halifenin İstanbul'da bırakılmasının meseleyi çözmeyeceğini, birçok bölgede huzursuzluğa yol açacağını iddia etmiştir. Daha sonra söz alan Oman şehrin Yunanlılara verilmesi önerisini saçma bulduğunu, onların İstanbul'da bir azınlık olduğunu söylemiştir. Ayrıca Türk Hükümeti'ni baskı altına almak ve Boğazların açık tutmak için sadece donanmanın yetersiz olduğunu bir askeri birliğin de bölgede bırakılması gerektiğini vurgulamıştır(https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/feb/26/turks-and-constantinople). Bu konuşmalardan parlamento üyeleri arasında meseleye dini duygulardan arınarak son derece gerçekçi şekilde bakanlar olduğu görülmektedir. Ayrıca hemen her üyenin Hindistan konusunda endişeli olduğu da anlaşılmaktadır.

General Surtees İstanbul meselesinin Hindistan'ı ciddi bir şekilde etkileyeceğini ve Türk başkentinin Bursa'ya ya da Konya'ya gönderilmesinin yanlış olacağını söylemiştir. Ayrıca Türklerin savaşmadan şehri bırakmalarının da imkansız olduğunu dile getirmiştir. Albay Wedgwood Çanakkale'de Türklere karşı savaştığını ve Türklerin esir ve yaralılara iyi davranan insanlar olduklarını, Avrupa'da onlara karşı olan nefretin dinsel kökenli olduğunu söylemiştir. Lieutenant Commander Kenworthy İngiliz Hükümeti'nin şehri Türklere bırakma kararını desteklemiş ve bu kararın uzun vadede sağlıklı sonuçlar doğuracağını ifade etmiştir(https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/feb/26/turks-and-constantinople). Burada bir kez daha askeri kesimin Türklere sempati beslediklerini ve olayları gerçekçi bir şekilde yorumladıklarını görmekteyiz.

Sonraki konuşmacı olan Williams meselenin İstanbul'un geleceği ve azınlıkların durumu olarak iki parça halinde düşünülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Türklerin İstanbul'da çoğunluk olmadıklarını iddia etmiş ve işledikleri suçlar yüzünden şehirden atılmalarını talep etmiştir. Türklerin hala Mersin ve Maraş'ta Ermenileri

öldürdüğünü bunun durdurulması gerektiğini söylemiştir. Van, Erzincan ve Erzurum'un yeni kurulan Ermeni devletine verilmesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca bu devlete Karadeniz'de bir liman verilmesini talep etmiştir. Ermeniler gibi medeni bir halkın bölgede huzuru sağlayacağını iddia etmiştir(https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/feb/26/turks-and-constantinople). Burada fanatik bir Hıristiyanın gerçeklerden kopmuş bakış açısı göze çarpmaktadır. Williams Türkleri savaş suçlusu ve katil ilan ederek İngiliz Hükümeti'nin İstanbul'u Türklere bırakma kararını eleştirmekte ve hükümetini Ermeniler lehine harekete geçmeye davet etmektedir.

Daha sonra söz alan Bonar Law İstanbul'un Türk şehri olduğunu söylemiş ve Türklerin şehirdeki herhangi bir ırktan iki kat fazla olduğunu vurgulamıştır. Bu durumda şehrin Türklerden alınmasının ya da bir komisyon tarafından yönetilmesinin mantıklı olmayacağını ifade etmiştir. Türk Hükümeti'nin İstanbul'da kalmasının, üzerinde kontrol kurmak için İngiltere'ye fırsat yarattığını da eklemiştir. Eğer anlaşma sağlanamazsa Boğazları açık tutmak için müttefik kuvvetlere ihtiyaç olacağını ve bu işi Milletler Cemiyeti'nin yapamayacağını belirtmiştir(https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/feb/26/turks-and-constantinople). Bonar Law'un konuşmasından İngiltere için asıl meselenin Boğazlar olduğu bir kez daha anlaşılmaktadır. Yeni kurulan ve kapitalist dünyaya düşman olan Sovyet Rusya'ya baskı yapabilmek için İngiltere Karadeniz ile bağlantısı koruma konusunda kesin kararlıdır. Nitekim bu tutum devam edecek Lozan Antlaşması'nda bile Boğazların statüsü İngiltere'nin istediği gibi olacaktır. Bonar Law ayrıca Milletler Cemiyeti'nin daha kurulduğu andan itibaren etkisiz olduğunu itiraf etmektedir.

Çeşitli fikirlerin öne sürüldüğü oturum sonrasında İngiliz Hükümeti'nin teklifi kabul edilmiştir. Böylece Boğazlar açık kalacak şekilde İstanbul Türklere bırakılmıştır. Bu durum Sevr Antlaşması'nda da bu şekilde yer almıştır. Osmanlı İmparatorluğu'na eğer antlaşmayı kabul etmezse İstanbul'un alınacağı tehdidi de yapılmıştır.

Yapılan Oturum Hakkında Değerlendirme

Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında İngiliz Hükümeti Osmanlı İmparatorluğu ile yapacağı barışı planlarken müttefikleri ile olan ilişkilerinin yanı sıra Hindistan meselesini de dikkate almak zorunda kalmıştır(Küçük, 2009, s. 2). Verilen sözler nedeniyle Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere'nin yanında savaşan Hindistan, savaştan sonra istediğini alamayınca ülke içindeİngiliz karşıtı akımlar güç kazanmış Müslümanlar arasında da Hilafet Hareketi etkinlik kazanmaya başlamıştır. İngiltere bunun bütün Müslümanlara yayılmasından endişe etmiştir. İngiliz Hükümeti uzun süre Hindistan'daki Müslümanları yatıştırmak için Türklerle ılımlı bir barış yapılacağını ve İstanbul'un Türklerde kalacağını ifade etmiştir. İngilizler Damat Ferit Paşa ve Sultana da İstanbul'un Osmanlıda kalacağı ve anlaşmanın yumuşak olacağını ifade etmişlerdir(İnalcık 2007, s. 13). Damat Ferit Paşa bu nedenle büyük hallere kapılmıştır. Oysa İngiltere müttefikleri ile yürüttüğü pazarlıklar için zaman kazanmak ve oluşabilecek direnişi zayıflatmak için böyle davranmış, gerçekte Türklerin yenildiğini bütün Doğu dünyasına gösteren bir anlaşma hazırlamaya çalışmıştır.

Mustafa Kemal Paşa liderliğinde Anadolu'da direnişin başlaması İngilizleri telaşlandırmıştır. İngiltere Osmanlı İmparatorluğu ile barış meselesinin daha fazla uzamadan halledilmesini düşünürken bir yandan da mümkün olduğunca çok şey elde etmeye çalışmıştır. Antlaşmanın daha da gecikmesinin büyük masraflara yol açacağı ve kamuoyunun tepkisine neden olacağı düşünülmüştür. Ormsby-Gore başbakana Osmanlı topraklarında bulunan işgal kuvvetlerinin masrafını sormuş başbakan haftalık 750.000 pound olduğunu söylemiştir(https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/feb/19/ottoman-empire-allied-occupation). Ayrıca zaman kaybının Anadolu'daki direnişi daha da güçlendirmesinden çekinilmiştir. Böyle bir durumda Sultana kabul ettirilecek antlaşmanın Anadolu tarafından reddedilmesinden endişe edilmiştir(https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/feb/18/turkish-rule-in-constanixople). Bu şartlar altında İngiliz Hükümeti Paris Barış Konferansı'nda savunduğu fikri parlamento da tartışmaya açmıştır.

Oturumda Türk karşıtları tarafından Türklerin İstanbul'dan atılması, şehrin Milletler Cemiyeti kontrolüne verilmesi, uluslararası bir komisyonun şehri yönetmesi, sadece Halifenin İstanbul'da kalması, Halife ve hükümetin İstanbul'da bırakılması ancak şehrin Türklerden alınması gibi pek çok Türk karşıtı fikir dile getirilmiştir. Bunlara karşı meseleye daha gerçekçi bakanlar Hindistan'da yaşanabilecek sorunları, İslam aleminden gelecek tepkileri ve nüfus durumunu dikkate alınarak daha makul çözümler önermişlerdir. İngiliz Hükümeti de asıl meselesi olan Boğazlara odaklanarak İstanbul'un Türklere bırakılmasına ancak Boğazların silahlardan arındırılarak uluslararası bir komisyonun yönetimine verilmesine karar vermiştir. Böylece gerektiği zaman donanma vasıtasıyla Türk Hükümeti'ne baskı yapılması planlanmıştır. Ayrıca Türklere, Sevr Antlaşması'na

direnirlerse ya da Anadolu'daki azınlıklara zarar verirlerse, İstanbul'un da ellerinden alınacağı şantajı yapılabileceği de tasarlanmıştır. Böylece Boğazlar açık kalmak şartı ile İstanbul'un Türklere bırakılmasına karar verilmiştir.

Sonuç

Anadolu'da örgütlenen direnişin günden güne güç kazanması ve Yunanistan'ın Birinci İnönü Savaşı'nda yenilmesi üzerine İngiltere barışın daha fazla gecikmesinin tehlikeli olacağı kanısına varmıştır. Bir yandan müttefikleri ile barış antlaşması için görüşmeleri sıklaştırmış diğer taraftan hükümetin tasarısını parlamento da tartışmaya açmıştır. İngiliz Hükümeti Hindistan'ın durumunu ve İslam aleminden gelebilecek göz önüne alarak İstanbul'u Osmanlı İmparatorluğu'na bırakma karar vermiştir. Ancak bunu yaparken kendisi için çok önemli bir mesele olan Boğazların rejimini kendi çıkarlarına uygun olarak şekillendirmiştir. Hükümetin bu kararı yaşanan tartışmalardan sonra parlamentoda kabul edilmiştir. Bundan sonra İngiltere bu tasarısını müttefiklerine de kabul ettirmiş ve bu tasarı Sevr Antlaşması'nda yer almıştır. Milli Mücadele'nin başarıya ulaşması üzerine Sevr Antlaşması çöpe gitmiş ve yerine Lozan Antlaşması imzalanmıştır. Bu durumda İngiltere İstanbul'u kayıtsız şartsız olarak Türklere bırakmak zorunda kalmış ve Ermenistan, Kürdistan gibi diğer pek çok projesini rafa kaldırmak zorunda kalmıştır. Ancak İngiltere Lozan Antlaşması'nda da Boğazların statüsünü kendi istediği gibi şekillendirmeyi başarmıştır. Boğazların Türkler tarafından savunulamaması ve her zaman açık kalması, Türkiye'nin başkentini Ankara'ya taşınmasında önemli rol oynamıştır.

Kaynaklar

1-İngiltere Parlamento Tutanakları

İngiltere Parlamento Tutanakları, Erişim Adresi;

https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/feb/19/ottoman-empire-allied-occupation

İngiltere Parlamento Tutanakları, Erişim Adresi;

https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/feb/18/turkish-rule-in-constanixople

İngiltere Parlamento Tutanakları, Erişim Adresi;

https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/feb/26/turks-and-constantinople

2-Araştırma Eserleri

ALBAYRAK, Muzaffer, YILMAZER, Tuncay, *Sorularla Çanakkale Muharebeleri 1*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007

BEYDİLLİ, Kemal, "Rusya", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 35, İstanbul 2008, s. 253-265

GÖNCÜ, Gürsel, ALDOĞAN, Şahin, *Çanakkale Savaşı Siperin Ardı Vatan*, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul 2018

İNALCIK, Halil, *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2007

KURŞUN, Zekeriya, "Çanakkale Muharebeleri", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 8, İstanbul 1993, s. 205-208

KÜÇÜK, Cevdet, "Sevr Antlaşması", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 37, İstanbul 2009, s. 1-5

KÜÇÜK, Cevdet, "Sykes-Picot Antlaşması", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 38, İstanbul 2010, s. 204-206

ÖZTÜRK, Cemil, "Mondros Mütarekesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 30, İstanbul 2005, s. 271-273

Ulakbilge
Sosyal Bilimler Dergisi

THE SESSION IN PARLIAMENT OF GREAT BRITAIN ABOUT LEAVING ISTANBUL TO THE OTTOMAN ADMINISTRATION

Çağdaş YÜKSEL

Abstract

The Ottoman Empire had to withdraw from the war by signing the Armistice of Mudros at the end of the First World War. As a result of this armistice, which contains very hars conditions, the Entente States occupied many parts of the empire and began to deploy the Ottoman army. After that, discussions started among the Entente States about the peace treaty with the Ottoman Empire. The most imported issues in the peace negotiations process were the debate on the future of the Straits and whether Istanbul should be left to the Turks. While this issue was discussed among the Entente States at the Paris Peace Conference, it also occupied the agenda in Parliament of Great Britain. This article will analyze the decision of the British Government about the future of Istanbul and the Straits regime and the session held in Parliament of Great Britain to evaluate this decision.

Keywords: the Ottoman Empire, the First World War, Great Britain, Istanbul